

«En usannsynlig spion» – metoderapport til SKUP

Innsender: Ingeborg Rygh Hjorthen

Kontaktinfo: Ingeborg.rygh.hjorthen@nrk.no, mobil: 41238011

Tittel: En usannsynlig spion: Gunvor Galtung Haaviks liv som agent for Sovjetunionen

Publisert: 10. september 2025, på Kagge forlag

Takk til: Ståle Hansen og Kirsti Kraft i NRK og Jorunn Sandsmark, redaktør i Kagge

Oslo, januar 2026

Innhold

Innledning.....	3
Oppstarten: podkasten Spion i skjørt.....	3
Slektsforskning og personresearch.....	4
Skriftlige publiserte kilder.....	4
Arkivkilder.....	4
Innsyn i en gammel dom	5
Fase 2: Undersøkende nettserie på NRK.no	6
Rom for journalistikken	6
Innsynsarbeidet fortsetter	6
Fase 3: En usannsynlig spion	7
Hovedmetode: Arkivjakt.....	7
Arkivportalen som inngang	7
Forsvarerens arkiv: Brevene og advokattaushetsplikten	8
Utenriksdepartementets arkiver	9
Innsyn hos PST	10
Systematikk og dokumentasjon.....	12
Kombinerte og kreative søk.....	13
Muntlige kilder	13
Publisering som metode.....	14
Stedlig research	14
Bruk av kunstig intelligens	15
Etikk:	15
Dette er nytt:	16
Publiseringer:.....	17
Boka En usannsynlig spion:.....	17
Tidligere publiseringer:.....	17
Vedlegg:	17

Innledning

Historien om Gunvor Galtung Haavik er ikke ukjent, det er en av Norges største spionsaker fra den kalde krigen: En kvinnelig sekretær i Utenriksdepartementet hadde vært en aktiv spion for KGB gjennom 27 år. Norsk overvåkingspoliti overrumplet og fengslet henne i 1977 under et møte med en sovjetisk agent. Hun ble avhørt og arrestert, men døde etter et halvt år i fengsel, før rettssaken kom opp. Haavik-saken var kjent i samtiden gjennom mediedekning, i stor grad basert på offentlige uttalelser og politilekkasjer, samt en omfattende pressemelding fra Riksadvokaten som oppsummerte historien etter rettssaken. Haavik-saken er uløselig knyttet til Lygren-saken, om Ingeborg Lygren som i 1965 feilaktig ble arrestert som den store spionen. I 1991 skrev Alf R. Jacobsen boka *Iskyss* om Haavik og Lygren, men politiets etterforskninger var fortsatt gradert som hemmelig.

Nesten 50 år etter at spionsaken sprakk har researchen til en nettserie på NRK og boka *En usannsynlig spion* gitt helt nye og ukjente avsløringer: Dokumenter fra PST som inneholder Haaviks forklaringer og avhør, dokumentasjon på at politiet fikk konkret informasjon om hennes navn 12 år før hun ble fengslet, unike brev der Haavik selv beskriver sitt liv og tiden som spion, UD-dokumenter som viser norske politikeres diplomatiske spill bak kulissene da sovjetiske «ambassadeansatte» ble tatt på fersk gjerning som KGB-agenter, og ikke minst detaljer rundt justismordet på Ingeborg Lygren, igangsatt av amerikansk etterretning.

Mitt arbeid startet med research til en podkast og fortsatte med en undersøkende nettserie på nrk.no. Men jeg forsto at det lå mye uoppdaget og uløst, og endte opp med å skrive en bok. En tretrinnsrakett som gikk stadig dypere ned i materien.

Boka er blitt til gjennom journalistisk metode; verktøy i undersøkende journalistikk er kombinert med bedre tid og et lengre format. Sentralt har vært innsyn i arkiver, særlig hos PST og Utenriksdepartementet (UD), materiale som er vanskelig å få tilgang til, da mye er gradert. Tiden som har gått og nye argumenter har gjort det mulig å få nedgradert materiale. I tillegg har arbeidet med muntlige kilder vært viktig, og tilgang til sakens dokumenter ble en metode for å få tidsvitner som ikke har åpnet seg tidligere til å komme med helt ny kunnskap.

Oppstarten: podkasten Spion i skjørt

Historien kom min vei da Kirsti Kraft, programskaper i NRK, trengte researchhjelp. Hun skulle lage podkastserien *Spion i skjørt* for *Hele historien* i NRK Radio. Kirsti hadde lest seg opp og snakket med mennesker som kjente saken, og hadde gjennom godt kildearbeid fått tilgang til dagboksnotater fra Lygren-saken i 1965. Men hun forsto at det måtte finnes dokumenter i tilknytning til saken som ikke var kjent. Dermed startet min researchjobb i september 2022.

Hele historien har som mål å belyse viktige hendelser fra Norge, men har ikke et undersøkende eller gravende element, og begrenset med tid og rom for tungt gravearbeid. I arbeidet med podkasten ble prosessen mer grunnresearch, men et viktig grunnlag ble lagt.

Jeg kommer ikke inn på Kirsti Krafts journalistiske arbeid, men skisserer mitt researcharbeid med podkasten kort:

Slektsforskning og personresearch

Gunvor Galtung Haavik hadde ikke barn, men allikevel fantes det nær familie. Vi ville kartlegge dem både med tanke på mulige muntlige kilder til podkasten, og uansett å orientere dem om publiseringen.

Slektsforskningsverktøyene **My Heritage** og **Ancestry** kom til hjelp for å finne familien. Dette er abonnementstjenester, men abonnement på én eller flere tjenester kan fort lønne seg hvis man skal grave i gamle saker og kartlegge slektsforhold. Jeg fant søsken, nieser og nevøer, og gjennom klassisk research gjennom **folkeregister** og **eiendomsregister** og katalogsøk fikk jeg verifisert dem. **Effects Group** har vist seg å være et nyttig verktøy for telefonnumre, ettersom det er blitt vanskeligere å finne folk gjennom vanlige katalogtjenester. Vi fikk opprettet kontakt, men familien ønsket ikke å bidra.

Skriftlige publiserte kilder

Bøker og aviser var viktige for å gjøre seg kjent med historien som allerede var fortalt. Flere bøker hadde omtalt saken, den sentrale var *Iskyss* av Alf R. Jacobsen, i tillegg til flere bøker om etterretning og spionasje som utkom på 80-tallet, som *Spaneren* av Ørnulf Tofte og *Vår hemmelige beredskap* av Christian Christensen.

Digitaliserte aviser i Nasjonalbiblioteket var en sentral kilde, men det kan være utfordrende å finne veien når søkene gir tusenvis av treff. Lirking med spesialsøk som nærhetssøk, tid- og stedfiltrering er nyttig, og man kommer langt med å benytte seg av triksene i [NBs søketips](#).

Et **gammelt klipparkiv i NRK** ble også verdifullt: Mapper med et kuratert utvalg av utklipp fra eldre år gjorde det enkelt å finne sentrale artikler fra 70-tallet enn å navigere i dekning dag etter dag landet rundt i lokalavisene. Gjennom denne plukket jeg for eksempel opp skriftet «Forsvarstale for min ulykkelige søster – Gunvor Haavik», skrevet av hennes søster Sigrid Haavik, skrevet et år etter Gunvors død. En artikkel som jeg i første omgang hadde gått glipp av fordi hun brukte navneformen «Gunvor Haavik», ikke «Gunvor Galtung Haavik».

Klipparkivene er nok en type kilde som alle redaksjoner hadde, men som er i ferd med å forsvinne på grunn av digitale tilganger og plassbehov.

Arkivkilder

Arkivverket ble en viktig informasjonskilde i podkasten. Det var ikke rom for lange innsynsløp, men gjennomgang av en rekke ikke-taushetsbelagte arkiver ga nye opplysninger.

Noen søkbare og digitaliserte dokumenter var tilgjengelig i f.eks. [Digitalarkivet](#) og [Digitalt Museum](#), informasjon som folketellinger og gamle klassebilder. UDs fysiske arkiver avlevert til Riksarkivet kom til nytte, med reiseregninger fra Sovjetunionen og kommunikasjon med den sovjetiske ambassade, sivilsaken etter Gunvors dødsbo, digitaliserte folkeregisterkort og «Londonkort». Jeg kommer tilbake til det under hovedmetode: Arkivjakt.

Det var mye informasjon å finne, men jeg ble sittende fast på et sentralt punkt.

Innsyn i en gammel dom

I avisene hadde jeg lest at Gunvor Galtung Haavik ble dømt etter sin død, dommen var fra Oslo byrett i 1978. Jeg var sikker på at det skulle være enkelt å få ut en gammel dom, etter vanlig praksis. Oslo Tingrett opplyste om at dommer frem til 1988/89 var avlevert til arkivverket, og jeg henvendte meg dit. Men dommen viste seg å være vanskelig å finne. Arkivverket undersøkte Oslo Tingretts arkiv, fant dommen i saklisten over straffesaker, men de «*kan ikke se at gjenpart av dommen er på sin plass i domsprotokollen i arkivet*». Arkivverket mente den kunne vært tatt ut fordi den var gradert, og anbefalte meg å ta kontakt med PST.

Dommen som jeg regnet med skulle være lett å få tilgang til, viste seg å bli en nøtt. I november 2022 ba jeg om innsyn hos PST. Offentlighetsloven og innsynsretten er sterkt begrenset for PSTs virksomhet. I politiregisterloven § 66 spesifiseres det at «*Reglene om informasjonsplikt i § 48 og innsynsrett i § 49 annet og tredje ledd gjelder ikke for Politiets sikkerhetstjeneste*»¹. Innsynsbegjæringer til PST blir derfor ofte avvist.

Jeg henviste blant annet til sakens allmenne interesse, prinsippet om offentlighet i rettspleien og refererte til medias særstilling som vist til i EMK artikkel 10 og til tidligere relevante saker i norsk sammenheng. Jeg mente det burde være greit å få innsyn i en så gammel dom. Men det tok tid, beskjeden var at sjefen i PST måtte involveres i søk i gamle arkiver.

Etter å ha lest meg opp på tilgjengelige kilder innså jeg også at etterforskningen fra POT (nå PST) aldri hadde nådd offentligheten. Jeg forsto at det var flere stener å snu på, men tiden strakk ikke til for å komme til bunns. Jeg ble sittende fast i PSTs innsynskø, mens resten av arbeidet med podkasten gikk med til å faktasjekke manus og supplere med det informasjon jeg hadde funnet.

Podkasten Spion i skjørt ble publisert i mars 2023, og ble en lyttersuksess med gode tall. Men fortsatt hadde PST verken gitt innsyn i spionasjedommen eller straffesaken.

¹ <https://lovdata.no/lov/2010-05-28-16/§66>

Fase 2: Undersøkende nettserie på NRK.no

I mitt daglige arbeid er jeg researcher, og jobber ikke i en publiserende linje. Jeg settes som regel på prosjekter i andre redaksjoner, og hadde ikke en publiseringsplattform for selvstendig graving. Men nysgjerrigheten var vekket, og jeg ville finne en måte å få mulighet til å forfølge saken.

Rom for journalistikken

Det kom en mulighet da min avdeling i NRK arrangerte «ide-festival». Jeg pitchet en undersøkende nettserie om Gunvor Galtung Haavik. Jeg kunne lokke med en mulighet til å komme til bunns i en av Norges største spionsaker: Jeg hadde funnet spor i en postjournal av at Gunvors brev skulle være avlevert til Riksarkivet, og jeg ville jobbe videre med PST. Min idé kom til finalen og jeg fikk avsatt rundt regnet en måneds i arbeid gjennom 2023 til å jobbe med sakene. Jeg fikk også en redaksjon å tilhøre, «Undersøkende nett», og redaksjonsleder Ståle Hansen delte min nysgjerrighet og entusiasme for den gamle saken. Han var en stødig sparringspartner, og nå kunne jeg pleie innsynsarbeidet mot PST videre.

Innsynsarbeidet fortsetter

I løpet av 2023 fortsatte innsynsarbeidet hos PST, både for dommen og etterforskningen. Jeg argumenterte blant annet med at saken var av stor allmenn interesse, der en enkeltperson ble dømt for spionasje etter sin død, og at det var gått 45 år siden dommen falt. Den første innsynsbegjæringen ble sendt november 2022, og i april 2023 fikk jeg tilgang til dommen. PST støttet seg til Riksadvokatens veileder som sier at innsyn i dommer eldre enn 5 år bør gis «*hvis det gis gode grunner for innsynsbegjæringen*».

Arbeidet for å få innsyn i etterforskningen fortsatte, og i juni 2023 fikk jeg innsyn i straffesaksdokumentene, med blant annet Gunvors tilståelse og andres forklaringer i avhørsrapporter. Dybderesearchen startet her og flere arkivkilder åpnet seg, men hoveddelen av research- og innsynsarbeidet ble gjort under arbeidet med boka. Av hensyn til metodeformidling samler jeg videre metodebeskrivelsen under Fase 3.

I romjulen 2023 ble en nettserie med tre langlesinger om Gunvor Galtung Haavik publisert på nrk.no: *Del 1: Jakten på Ajax*, skrevet av Ståle Hansen om politiets spionjakt, og *Del 2: Et liv i KGBs klør* og *Del 3: Den ulykkelige spionen*, skrevet av meg.

Fase 3: En usannsynlig spion

Kagge forlag var interessert i en bok om Gunvor Galtung Haavik. Jeg måtte først avklare at jeg kunne benytte min restresearch fra NRK. Deretter inngikk jeg en avtale med Kagge om bok, med Jorunn Sandsmark som redaktør. Jeg søkte om og fikk stipend hos Fritt ord og NFFO, og kunne ta permisjon fra NRK i 4 ½ måneder fordelt over flere perioder for å arbeide med videre research og skrivning.

Hovedmetode: Arkivjakt

Med tanke på mengden dokumenter, bilder og informasjon som finnes i **norske arkiver** kan det virke som en forbausende lite brukt kilde i undersøkende journalistikk. I breakingsituasjoner kan analogt arkivmateriale naturlig nok være tidkrevende å lete og få innsyn i, og dermed vanskelig å bruke.

Men også for graveprosjekter som har lengre tidsperspektiv, kan arkiver og dokumentasjon også være vanskelig å finne, nærmest usynlig. Det finnes ikke noen fullstendig oversikt eller registre over arkiver, men både offentlige og private institusjoner har arkiver. Potensialet er endeløst, men det krever en kombinasjon av god tid, god kildekunnskap og godt kildearbeid å finne gullkorn. Man ber ikke om innsyn i det man ikke vet finnes. Det blir dermed både en jakt *etter* arkiver og en jakt *i* arkiver.

Arkivportalen som inngang

Er godt sted å starte er arkivene som er avlevert til og registrert av Arkivverket. For disse er startstedet [Arkivportalen](#). Arkiver er registrert med overordnet metadata, informasjon om arkivene og mapper på overordnet nivå. Man kan søke etter aktuelle mapper der man kan anta at opplysningene, bildene eller materialet befinner seg. Hvis materialet ikke er taushetsbelagt, er det to hovedinnganger:

1. **Bestill opplysninger gjennom [skjema](#)**² for å ut digitale kopier (dette gjelder særlig hvis du kan anta at det er konkrete dokumenter som det er enkelt å finne tilbake til). Som regel er ikke f.eks personnavn søkbart, man må vite om arkivet, og at dokumentet du leter etter finnes her. På denne måten søkte jeg blant annet om og fikk tilsendt noen nyttige kilder:
 - **Hovedregisterkort** (eldre folkeregisterkort som er avlevert til arkivverket fra Skatteetaten).
 - **Londonkort** (med informasjon om utflyttede i tjeneste i London under krigen).
 - **Studentarkiv** (med bl.a. karakterutskrifter og bilder).
 - **Skoledokumenter og klassebilder** (gjennom søk på skolens arkiv).
2. **Bestill fysisk materialet til gjennomsyn på lesesal gjennom opprettet [bruker i Arkivportalen](#)** og gå igjennom materialet selv (dette gjelder særlig hvis du kan anta at

² 1.1.2026 byttet Arkivverket navn til Nasjonalarkivet, og nettsidene er nå under ombygging. Det er derfor usikkert hvor lenge lenker til skjema fungerer, men funksjonen vil nok finnes uansett.

du må bla igjennom mappe etter mappe i et stort materiale). Slik søkte jeg opp arkiver fra Utenriksdepartementet og Forsvarsdepartementet om spionasje, kommunikasjon mellom forskjellige land m.m.

I Arkivverket finnes også mange arkiv med innhold som ikke er åpent. Det kan være opplysninger om privatpersoner som er taushetsbelagt, eller privatarkiver som har egne klausuler. Da må man argumentere og søke ut ifra restriksjonene som omfatter de forskjellige arkivene, og arbeidsformen vil variere ut ifra hver enkelt sak og arkiv. Her kan egne [veiledere og prosedyrer for innsyn i taushetsbelagte opplysninger](#) være til hjelp.

Forsvarerens arkiv: Brevene og advokattaushetsplikten

Jeg søkte bredt etter mulig informasjon om Gunvor Galtung Haavik, **eInnsyn** og **Innsyn.no** var to naturlige steder å søke. Jeg fikk innsyn i en korrespondanse som pekte mot Arkivportalen, men som jeg ikke fant ut av: I 2016 hadde et advokatfirma sendt en henvendelse til Riksarkivet, der det gikk frem at de i forbindelse med gjennomgang av gamle arkiver hadde funnet en mappe fra 1977/78 vedrørende Haavik. Materialet skulle i sin tid vært makulert, skrev advokatkontoret, men de lurte på om Riksarkivet var interessert i å overta mappen med innhold.

«Mappene inneholder bl.a. personlige brev fra Havik til sin forsvarer, og jeg antar at dette materialet kan ha historisk interesse. For ordens skyld peker jeg på at en del av dokumentasjonen som er betroelser m.m. fra Haavik til advokaten antas å være underlagt advokattaushetsplikten.»

Jeg fikk innsyn i følgebrevet som viste at mappen var oversendt til Arkivverket. Haavik-mappen burde vært søkbar i Arkivportalen, men jeg klarte ikke å finne den. Jeg henvendte meg til Riksarkivet og viste til korrespondansen, men de fant den heller ikke igjen. Så ringte telefonen fra Arkivverkets avdelingsdirektør for mottak: De hadde lett igjennom alle kontorene, og hadde funnet mappen. Privatarkivet var blitt bortglemt og stående i mange år, uregistrert. Arkivaren hadde sett litt på innholdet, *«Du vil nok lese dette!»*, var hans kommentar. Nå skulle den registreres, og jeg kunne be om innsyn.

Et åpenbart problem var **advokattaushetsplikten**, som også advokatkontoret hadde nevnt. Taushetsplikten er i utgangspunktet tidsbestemt, og faller ikke bort ved klientens død. Jeg argumenterte for innsyn, og hadde funnet en formulering som jeg mente støttet min mulighet for innsyn: *«Hvis spørsmålet om å gå ut med opplysninger oppstår etter klientens død, kan delingen begrunnes i avdødes formodede vilje, jf. Rt-2006-633.»*³

Arkivverket satte sine advokater til å vurdere saken, og etter nesten tre måneder falt de ned på samme konklusjon, blant annet begrunnet med følgende: *«Det er dessuten grunn til å anta at avdøde selv ikke ville ønsket at opplysningene i dokumentene skulle være unntatt offentlighet. (...) Dette er altså opplysninger hun sannsynligvis planla å bruke til sitt forsvar i*

³ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-214-l-20202021/id2857861/?ch=14>

den kommende rettssaken. Hun fikk imidlertid ikke ført noe forsvar siden hun døde før saken kom for retten.»

Jeg fikk innsyn i nesten hele mappen, og fikk komme til Riksarkivets lesesal og åpne esken som blant annet inneholdt syv håndskrevne brev, skrevet fra fengselet. Gunvor skrev for å forklare seg om sitt liv og sin skjebne, bakgrunnen for spionasjen, og hvorfor det hele skjedde. Tankene til en fengslet spion.

En grå boks på Riksarkivet inneholdt brev, bilder og gamle avisklipp.

Utenriksdepartementets arkiver

Utenriksdepartementets arkiver var sentrale for saken, fordi Gunvor Galtung Haavik var ansatt der fra 1946 til 1977, og det var i departementet og som ambassadeansatt i Moskva at hennes spionasje skjedde. UDs arkiver har en særegen ordning, i saksmapper basert på temaer, et såkalt **dossier-system**. Det gjør det lett å få en kronologisk oversikt over hva som har skjedd, når man først finner riktig mappe. Store deler av arkivet er avlevert til Riksarkivet, men mye er fortsatt i UD.

De avleverte arkivene

Flere arkivdeler er avlevert til Arkivverket, tiår for tiår. For noen av periodene var ikke katalog lagt ut i Arkivportalen fordi katalogene til dels inneholder taushetsbelagt informasjon. Jeg måtte derfor få hjelp i veiledningen til å søke, og fant der blant annet Gunvors reiseregninger i Sovjetunionen som var overraskende informasjonsrike og mappene Spionasjevirkosomhet mot Norge og Stormaktenes spionasjevirkosomhet, som var interessante.

Jeg ba også om innsyn i UDs personalarkiv fra Arkivverket, men de svarte at Riksarkivet ikke hadde fått avlevert personalmapper. Dermed måtte jeg gå til moderinstitusjonen.

Arkivene i departementet

Jeg kontaktet Utenriksdepartementets arkiv. Jeg ba om innsyn i konkrete personalmapper og mappe tilknyttet spionsaken mot Gunvor. Da det ikke finnes noen katalog å søke i, ba jeg også om **hjelp til å identifisere andre relevante saker**: «(...) eventuelle andre saksmapper eller -dokumenter som kan være nærliggende å be om innsyn i vedrørende samme sakskompleks.»

Jeg fikk etter vurdering innsyn i personalmappen, og kunne stille opp på UD's forskningslesesal og gå igjennom to store permer. Dessuten hadde de identifisert en annen sak som «synes å være relevant», som de ville vurdere for avgradering og innsyn. Det viste seg å være UD's 98 siders rapport om skadevirkningene av Haaviks ulovlige etterretningsvirksomhet. Etter seks uker var den nedgradert, og jeg fikk tilgang. Jeg hadde fått mye ny informasjon og var fornøyd.

Senere viste det seg at departementet hadde mye mer i sitt arkiv. Høsten 2024 traff jeg igjen UD-arkivaren som hadde gitt meg innsyn i personalmappa til Gunvor da jeg deltok på arkivforeningens høstmøte for å fortelle om mitt arbeid med redaksjonell research i arkivene. Vi ble pratende i en pause, og han kom med et tilfeldig spørsmål: «Men har du fått innsyn i Haavikmappa da?» Hvilken Haavik-mappe, måtte jeg spørre. Mappen som inneholdt departementets håndtering av Haavik-saken var svaret. Den var ikke avgradert, ikke avlevert til i Riksarkivet, og jeg hadde ikke fått høre noe om den sist. Ny innsynsbegjæring sendt. Igjen tok det tid, materialet var gradert.

I februar 2025 etter en del argumentasjon og purring fikk jeg endelig svar: UD avgraderte på min forespørsel to mapper fra sakarkivet, med dokumenter, notater og korrespondanse vedr saken: **Haavik-saken b I og II**. Her fremgikk historien om hvordan departementet hadde håndtert spionsaken, utvisningen av ambassadeansatte og mye mer. Kildepleie med arkivansatte kan være en vel investert tid, men tålmodighet er et like viktig verktøy.

Innsyn hos PST

Som beskrevet tidligere tok kommunikasjonen med PST lang tid, det ble et møysommelig arbeid å få innsyn. I første kontakt var svaret at etterforskningsmateriale ikke var aktuelt å få innsyn i, så ble det spesifisert nærmere: Arkivsaker var delt i to deler: en **overvåkingssak (OVS-sak)** og en **straffesak**. Overvåkingssaken ville de aldri gi ut var beskjeden, det var dokumenter i undersøkelsessaker, saker i en helt innledende fase for å undersøke om det er grunnlag for en full etterforskning. Straffesaken kunne det være mulig å få innsyn i med riktige argumenter.

Jeg argumenterte med sakens viktighet, tiden som var gått, offentlighet i rettspleien og mediernes viktige rolle og EMK. Med dette fikk jeg i juni 2023 innsyn i straffesaken mot Gunvor Galtung Haavik. Det viste seg at saken hadde blitt gjennomgått for nedgradering et par år tidligere, og PST mente at jeg hadde saklig grunn for innsyn. Selv om saken inneholdt personlige og sensitive opplysninger støttet PST at «det vil være i allmennhetens interesse å

få vite mer om (...) også sett hen til tiden som er gått», og mente at innsynsformålet veiet tyngst, med unntak av fire dokumenter av personlig art. Jeg og Ståle Hansen kunne ta turen til PST for å gjennomgå to esker med dokumenter som vi kunne bruke til nettserien for NRK.

Forskerens fotnoter

I arbeidet med boken kom jeg stadig tilbake til PST med nye forespørsler. Jeg lette etter bilder og dokumentasjon, og notater og dokumenter som jeg fant spor etter i rapporter og bøker. Jeg ble møtt med velvillighet, men ting tok lang tid. Det handler til dels om at det gamle arkivet ikke er systematisert, jeg fikk stadig tilbakemeldinger om at de «kommer tilbake til deg!» og «De leter og leter!».

Et gjennombrudd var da jeg i et historisk bokverk om overvåkingen i Norge⁴ oppdaget i notesystemet at historikeren Trond Bergh måtte ha fått tilgang til dokumenter også fra OVS-saken. Jeg lagde en egen oversikt over dokumenter i OVS-saken som jeg ba om spesifisert innsyn i, kombinert med et argument om at det allerede var gitt tilgang for andre tidligere. I tillegg ba jeg om innsyn i dokumentlista med oversikt over saken.

Dette virket, og med støtte i tidligere innsynsbegrunnelse fikk jeg nå innsyn i 12 dokumenter fra OVS-saken, inkludert dokumentlista.

Gammel arkivpraksis og nye vurderinger

Med tid til å granske dokumentlista oppdaget jeg at det virket å være en stor grad av overlapp mellom OVS-saken og straffesaken. Noen dokumenter fantes i begge saker, og alle dokumentene i OVS-saken med unntak av et par var datert etter at Gunvor var underlagt telefonkontroll, og de fleste etter at hun var fengslet. PSTs arkivpraksis for gamle saker måtte altså være annerledes enn dagens arkivpraksis, der OVS-saken inneholder dokumenter fra tidlig fase i saken.

Jeg ba derfor om innsyn i OVS-saken på nytt. Nå også begrunnet med at innsyn i gamle saker ikke kunne avvises på grunnlag av dagens arkivpraksis, som var en helt annen. Og dessuten at historiker Bergh hadde hatt tilgang til arkivet.

28. mars 2025 fikk jeg innsyn i saken, hjemlet i politiregisterforskriften § 27-2 tredje ledd, dokumentene var altså å regne som dokumentene i en avsluttet straffesak. To store nye mapper med dokumenter var klare til å gjennomgå. Fristen for ferdigstilling av bokmanuset mitt var mai 2025. Men mappene inneholdt mye ny informasjon, og mye gammel som jeg hadde lett etter gjennom lang tid.

⁴ Den hemmelige krigen : overvåking i Norge 1914-1997. B. 2 : Storhetstid og stormkast, 1955-1997 / Trond Bergh

Overvåkingssaken inneholdt politiets bilder fra spaning, korrespondanse med andre lands tjenester og mye mer.

Uten å gå for detaljert til verks, kunne jeg benytte samme metode hos PST for å få innsyn i **Lygren-saken**. Ingeborg Lygren ble feilaktig fengslet som spion i 1965, etter påtrykk fra FBI og CIA. En sovjetisk avhopper kom med opplysninger om en norsk kontordame som var vervet av KGB – spionen var Gunvor Galtung Haavik. Dette tok også tid, da PST måtte avklare med etterretningstjenesten før innsyn gis.

I de gamle mappene lå blant annet transkribering av møter fra 1964 og 1965 mellom en norsk politisjef og amerikanske hemmelige tjenester, og viste hvordan paranoia i USA førte til fengslingen av en uskyldig norsk kvinne.

Systematikk og dokumentasjon

Mengden arkiver og papirer er endeløs, så en god arbeidsform er viktig for å ikke fortape seg. Man kan måtte lete seg gjennom tusenvis av sider, og for hver side som vendes kan man overse det man leter etter, finne gull eller rask. Min rutine for gjennomgang av arkiver og mapper er å starte med rask gjennomgang for overblikk og lete etter de relevante delene før jeg starter finleting.

Arbeid med papirarkiver krever god systematikk. En **skanneapp på mobilen** er uunnværlig for systematisk lagring av dokumenter med kildeinfo. I et loggdokument noterer jeg i stikkordsform det som dukker opp, det kan være håpløst å finne tilbake til en kilde i et gammelt papirarkiv hvis det ikke er dokumentert.

Jeg skreddersydde et **mappesystem** gjorde det enkelt å systematisere og gjenfinne dokumentene, og lagde en kronologisk tidslinje og kildeliste i Excel.

Kombinerte og kreative søk

I arbeidet med *En usannsynlig spion* var målet å komme til bunns i saken, og et mangfold av kilder var viktig. Både muntlige, publiserte og upubliserte, åpne, graderte og uregistrerte.

En viktig arbeidsmetode var å **kombinere informasjon** og kilder på kryss og tvers. Et spor i en postjournal ledet for eksempel til uregistrerte brev, og i brevene fortalte Gunvor om studiene sine. Med den kunnskapen kunne jeg finne igjen arkivet for studiestedet, og hennes mappe der.

En **SKUP-rapport** fra 2014 om Mitrokhin-arkivet⁵ satte meg på sporet av et arkiv i Storbritannia basert på en tidligere KGB-arkivars dokumenter. Jeg kontaktet en av journalistene og fikk høre mer – men oppsøkte ikke Mitrokhin-arkivet selv. Det var på russisk og vanskelig tilgjengelig. Men jeg oppdaget at PST hadde fått oversendt dokumenter fra britisk etterretning om de norske spionene, så dette ble inngangen til innsyn nye dokumenter fra PST. Med dette fikk jeg innsyn i hvordan sovjeterne selv så på sin spion, gjennom dokumentasjon fra KGB selv.

Søk på forskjellige navneformer ble viktig, spionen var ikke alltid referert til under sitt navn *Gunvor Galtung Haavik*. I flere viktige kilder var *Gunvor* gjengitt som *Gudrun*. Og et interessant arkivfunn dukket opp da jeg søkte på feilstavinger: En mappe i den mektige Paul Engstad jrs arkiv var registrert som *Galtung Haavig-saken* – der fant jeg møtenotater fra regjeringsskonferanse der ministrene dagen etter fengslingen satt og diskuterte hvordan de skulle håndtere saken.

Muntlige kilder

Etter hvert som jeg leste meg opp på gamle etterforskningsdokumenter, rapporter og kildemateriale kom det opp navn på **personer som hadde vært sentrale i sakene**. Jeg ville snakke med flere av disse, både for å sjekke fakta som var vanskelig å forstå, få et personlig tilbakeblikk, og høre hva de tenkte så mange år etter.

Mange av de involverte var døde, men jeg satt igjen med navn på tre gamle spanere som hadde deltatt i Haavik-saken på 70-tallet. To av dem hadde allerede latt seg intervju, men én tidligere spaner og etterforsker på saken hadde aldri uttalt seg. Jeg satte opp en liste, og tok kontakt med dem, én etter én. Jeg innledet med at jeg hadde fått tilgang til etterforskningen, og fikk til slutt snakket godt og lenge med dem alle tre. Nøkkelen var at saksdokumentene var nedgradert, og at jeg hadde god og grundig kjennskap til saken. Med **god tid, research og kildepleie** kom det stadig nye opplysninger.

Jeg visste at en tidligere etterretningsmann hadde vært sentral i Lygren-saken, som var en del av komplekset jeg ville belyse. Trond Johansen hadde aldri uttalt seg offentlig om saken, og er kjent under kallenavnet «Norges hemmeligste mann». Boka var i all hovedsak ferdig, men jeg

⁵ <https://www.skup.no/sites/default/files/metoderapport/47%2520-%2520KGBs%2520norske%2520hemmeligheter.pdf>

klarte ikke å gi meg før alle steiner var snudd for å få kontakt med ham. Jeg visste at kollegaer tidligere hadde forsøkt å komme i kontakt ham på flere måter uten å lykkes, til og med et godt gammeldags brev via familien var overlevert uten hell. Selv hadde jeg forsøkt via telefon, sms og gjennom personer som kjente ham, men uten å lykkes.

I min aller siste permisjonsuke for bokarbeid tok jeg mot til meg, fant adressen og reiste **hjem til ham** uten avtale. Jeg visste at han tidlig samme uke hadde fylt 101 år, og at sjansene for et positivt utfall var dårlig. Han satt i hagen i vårsola sammen med et yngre familiemedlem, og jeg fikk kjøpt beskjed om at det var uaktuelt å stille spørsmål. Men innledende skepsis ble snudd etter at jeg fikk lagt frem hva jeg hadde funnet, og kunne vise dokumenter jeg hadde fått tilgang til. Grundig jobb hadde gitt en dyptgående kjennskap til saken, og tilgang til tidligere graderte dokumenter. Jeg hadde med meg dokumenter som han ikke hadde sett på mange tiår, og det endte med en lang og god prat. Det ble til flere samtaler, og jeg fikk bekreftet historien som jeg hadde funnet dokumentasjon på: Han hadde tipset og navngitt Gunvor Galtung Haavik 12 år før hun ble fengslet, med gode bakgrunnsopplysninger og indisier.

Både for tilgangen til tidligere spanerne og etterretningsmannen var det en nøkkel at samtalene kom så sent i prosessen. De kjente ikke til meg fra før, og for å få tillit var det avgjørende at jeg allerede hadde fått tilgang til straffesaken, og kjente saken godt.

Jeg tok også kontakt med journalist og forfatter Alf R. Jacobsen, som hadde skrevet boka *Iskyss*, og jeg syntes det var ryddig å orientere om at jeg jobbet med en bok om Haavik-saken. Tilfeldighetene skulle ha det slik at jeg var på skriveopphold i Spania da jeg ringte. Etter svært lite positiv respons innledningsvis, ble han overbevist om at jeg faktisk hadde oppdaget mye nytt og hadde et godt prosjekt. Litt flaks skal man ha, han bor Spania, og inviterte meg hjem til en prat om Haavik-saken. Han delte raust av bilder og kilder.

Publisering som metode

Publiseringen av podkast og nettserie ga meg en stor fordel: jeg ble kontaktet av mennesker som hadde fått med seg journalistikken, både familiemedlemmer og tidligere bekjentskaper av Haavik. Dermed ble, litt utilsiktet, **publisering en metode for å komme i kontakt** med nye kilder som ga nye innblikk.

Stedlig research

For meg har det vært viktig å besøke stedene der hendelser har skjedd arbeidet med boka. Jeg har reist til Odda, Bodø, vært på stedet der arrestasjonen skjedde, på Victoria terrasse og i Drammen fengsel. Årsaken til den stedlige researchen har vært todelt: For å skrive godt og beskrive levende og korrekt ville jeg virkelig kunne se ting for meg. Men en like viktig årsak til lokale besøk har vært besøk i lokale arkiv og biblioteker.

Lokale arkiver har store samlinger som ikke er digitalisert. **Kraftmuseet i Odda** der Gunvor vokste opp har arkiver som inneholdt kilder fra samtiden og samfunnet og beskrivelser om Gunvors barndomshjem fra en slektning. Gunvor var sykepleier i Bodø under andre verdenskrig, og **Arkiv i Nordland** innehar en av Gunvors kollegaers privatarkiv og bildesamling og et lokalt Milorgarkiv som jeg fikk gjennomgå.

Jeg startet kommunikasjon med arkivene per telefon og e-post, men skjønnte at det beste var å møte opp der, bli med på letingen og bla i gamle papirer.

Bruk av kunstig intelligens

I prosessen har KI vært relativt lite til hjelp. Mine primærkilder har vært analoge, enten papirarkiver eller mennesker, utfordringen har vært å få tilgang. I noen tilfeller har allikevel KI vært til nytte:

- OCR-behandling av dokumenter (å gjøre bilder om til maskinlesbar tekst).
- Å tolke håndskrevne dokumenter (Nasjonalbibliotekets gjenkjenningmodell for norsk håndskrift med Transkribus).
- Chat GPT som en språkdrodler.

Kanskje kunne kunstig intelligens vært benyttet ved analyse av tusenvis av sider med dokumentasjon som jeg satt igjen med. Men jeg kunne aldri skrevet boka slik den ble uten å selv ha arbeidet meg igjennom det komplekse materialet, blitt overrasket over nye oppdagelser, gjort analyser og oppklart uklarheter underveis. Min forståelse som ble skapt er en del av grunnlaget som gjør det mulig å formidle historien.

Etikk:

Gjennom prosessen har jeg fått innsyn i til dels svært personlige detaljer, og jeg har i samråd med redaktør gjort vurderinger og avveininger om hva som skal med. Som journalist har jeg hatt **Vær Varsom-plakaten** i ryggen, men jeg har også hatt nytte av **Etisk sjekkliste for sakprosa**⁶, særlig punktene: 2. *Forholdet til omtalte personer og andre som berøres av utgivelsen* og 3. *Forfatterens bruk og behandling av kildene*.

Selv om ikke Gunvor Galtung Haavik hadde barn, har hun fortsatt nær familie. Det var utfordrende at de aller nærmeste ikke ville bidra, men jeg har allikevel hatt en viss kontakt med dem igjennom arbeidet, slik at de var forberedt på boka, som beskriver Gunvor svært tett på.

En usannsynlig spion er skrevet i sjangeren **fortellende sakprosa**, ikke akademisk, men allikevel dokumentarisk og strengt faktabasert. Jeg skriver enten det jeg har godt kildebelagt, eller så tar jeg språklige forbehold.

⁶ <https://www.nffo.no/medlemskap/veiledning/etisk-sjekkliste>

I arbeidet har jeg kommet over en rekke fakta som peker i forskjellige retninger. Jeg beskriver mine vurderinger slik i bokas metodekapittel:

«Hvem skal man stole på når kildene går 50 år tilbake og av og til motsier hverandre? Noen husker åpenbart detaljer feil. Andre kan ha noe å vinne på å fortelle historien på en fordelaktig måte for egen posisjon. Noen rivaliserer. Enkelte detaljer blir gjemt bort for å ikke avsløre metoder. Det har vært mye prestisje for tidligere KGB-agenter å fremstille eget arbeid på en positiv måte i memoarer og nyere intervjuer. Jeg har forsøkt å ta stilling til slike momenter og åpent vise frem inkonsistente forklaringer eller motstridende påstander. Jeg har valgt å støtte meg til primærkilder der de finnes, og prøvd å finne dem som er tettest på og har størst mulighet til å kjenne saken best. Gunvors forklaringer har til dels endret seg gjennom avhørene. Jeg prøver å synliggjøre dette i teksten. Min vurdering er at hennes justerte forklaringer, der hun innrømmer mer etter å ha blitt konfrontert med bevis, samsvarer best med sannheten.»⁷

Dette er nytt:

Haavik-saken ligger nå nesten 50 år tilbake i tid, men spionasje er tidløst. I tiden mens mitt arbeid har pågått har russiske spioner i Norge blitt avslørt, diplomater blitt utvist og PST advarer mot rekruttering, etterretningsforsøk og påvirkning.

Arbeidet med *En usannsynlig spion* har avdekket både spionens egne tanker og vurderinger, KGBs metoder, metodene til norsk politi på spionjakt, og ikke minst hvordan Norge både politisk og diplomatisk håndterte avsløringen av en norsk storspion, som at Norge aldri utviste Gennadij Titov.

Vi har fått dokumentasjon på hvordan amerikansk etterretning direkte påvirket fengslingen av en uskyldig person i Norge, Ingeborg Lygren.

Innsyn i etterlatte dokumenter fra en forsvarsadvokat har vist at det *kan* gjøres unntak i advokattaushetsplikten for noen saker.

Tilgang til gamle dokumenter og muntlige kilder har vist at norsk politi fikk et navngitt og godt grunnlagt tips fra Forsvarets etterretning om spionen Gunvor Galtung Haavik 12 år før hun ble arrestert.

Og PST har gjort helt nye vurderinger av gammel arkivpraksis som fører til at overvåkingssaker som de tidligere har avvist tilgang til, allikevel kan være innen rekkevidde.

⁷ En usannsynlig spion, s. 221

Publiseringer:

Boka En usannsynlig spion:

En usannsynlig spion: Gunvor Galtung Haaviks liv som agent for Sovjetunionen, Oslo, 2025,

Kagge: <https://kagge.no/produkt/sakprosa/biografi-og-historie/en-usannsynlig-spion/>

Utdrag: https://issuu.com/kaggeforlag/docs/en_usannsynlig_spion

Det er mye å vente at SKUP-juryen skal lese en bok på 251 sider. For metoderapportens relevans er det kanskje naturlig å starte bakfra, bokas siste 30 sider inneholder bokas metodekapittel, oversikt over arkiver, kilder og researchsamtaler samt personregister og sluttnoter.

Tidligere publiseringer:

Podkastserie i tre deler:

- [Spion i Skjørt](#)

Nettserie i tre deler:

- **Del 1:** [Jakten på Ajax](#)
- **Del 2:** [Et liv i KGBs klør](#)
- **Del 3:** [Den ulykkelige spionen](#)

Vedlegg:

- En usannsynlig spion: Gunvor Galtung Haaviks liv som agent for Sovjetunionen.
- Bokas omslag.